

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.258

СУПЕРЕЧНОСТІ В ОБҐРУНТУВАННІ ТОЛКОТТОМ ПАРСОНСОМ
ФУНКЦІОНАЛІСТСЬКОГО СТИЛЮ СОЦІОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ

Ніколаєнко Володимир Леонідович – кандидат соціологічних наук, доцент кафедри соціології та політології факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету (Київ), просп. Космонавта Комарова, 1, корпус 8, Київ 03058, Україна, nikolaenkovl@ukr.net

Ніколаєнко Леонід Григорович – кандидат філософських наук, доцент, незалежний дослідник, nikolaenkolg@ukr.net

Яковенко Юрій Іванович – доктор соціологічних наук, професор, заслужений працівник освіти України, професор кафедри соціології та політології факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університету, просп. Космонавта Комарова, 1, корпус 8, Київ 03058, iurii_jakovenko2017@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6006-8651>

Nikolaenko Vladimir – PhD of Social Science, Docent of Department of Sociology and Political Science, Faculty of Linguistics and Social Communications, National Aviation University (Kyiv), building 8, 1, Kosmonavta Komarova av., Kiev 03058, Ukraine, nikolaenkovl@ukr.net

Nikolaenko Leonid – PhD of Philosophy, Docent, independent researcher, nikolaenkolg@ukr.net

Yakovenko Yuriy – Doctor of Social Science, Full Professor, Honored Worker of Education of Ukraine Professor of Department of Sociology and Political Science, Faculty of Linguistics and Social Communications, National Aviation University, building 8, 1, Kosmonavta Komarova av., Kiev 03058, Ukraine, iurii_jakovenko2017@ukr.net, ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-6006-8651>

У статті акцентовано увагу на виявленні протиріч функціоналістськи орієнтованої соціологічної думки, що акумулює різноманітні тенденції, які визначають способи та стилі соціологічного теоретизування. Зокрема, запропоновано аналіз зв'язку між життєвою та творчою біографією одного з фундаторів структурного функціоналізму Толкотта Парсонса, їхній вплив на спосіб і стиль його соціологічного мислення. З точки зору авторів статті, автобіографія Т. Парсонса свідчить про те, що ліберальний спосіб мислення був **органічним** для американського вченого. Саме цей спосіб знайшов своє адекватне віддзеркалення в його науковій творчості та визначив стиль мислення одного з найвідоміших представників структурного функціоналізму. Підкреслено, що, відповідаючи на звинувачення в порушенні «балансу між наступністю і «опортунізмом»» в його «інтелектуальній історії», Т. Парсонс поставив питання, які не розв'язували зазначену суперечність, а суттєво загострювали її. Подібні ситуації низкою інтелектуалів віднесені до категорії шизофренічних явищ у культурі пізнього капіталізму. Але вони мають свою логіку, спираючись на правила якої, теоретики пропонують різні способи виходу із суперечливих соціальних ситуацій, що забезпечують тимчасовий успіх, паралельно створюючи ефект їхнього відкладеного загострення. Акцентовано увагу на тому, що в роботах Т. Парсонса визначальним є усвідомлена, але не розв'язана суперечність між соціальним і соцієтальним, де соцієтальне вимагає розвитку, а соціальне – порядку. Доведено, що функціоналістський стиль соціологічного мислення якраз і створює ілюзію можливості її розв'язання методом неоголошеної відмови від розвитку в ім'я порядку, що, у свою чергу, веде до радикальної відмови від принципу раціоналізму.

Ключові слова: соціологія знання, соціологія мислення, спосіб мислення, стиль мислення, манера висловлювання, паралогіка, функціоналістський стиль мислення, схізис, шизофренія, соціальне, соцієтальне, соціальний порядок, соціальний розвиток.

The article focuses on identifying contradictions of functionalist oriented sociological thought, which accumulates various tendencies that determine the ways and styles of sociological theorizing. In particular, an analysis of the link between the life and creative biography of Talcott Parsons as one of the founders of structural functionalism, their influence on the way and style of his sociological thinking.

From the point of view of the authors of the article, T. Parsons' autobiography suggests that the liberal way of thinking was natural to the American scientist. It is this method that has found its adequate reflection in his scientific work and determined the thinking style of one of the most prominent representatives of structural functionalism. It is emphasized that, in response to the accusations of violating the "balance between succession and opportunism" in his "intellectual history", T. Parsons raised questions that did not resolve this contradiction but significantly exacerbated it. Similar situations are classified by a number of intellectuals as schizophrenic in the culture of late capitalism. But they have their logic, based on the rules of which theorists offer different ways of getting out of contradictory social situations that provide temporary success, while creating the effect of their delayed exacerbation. It is emphasized that in the works of T. Parsons the contradiction between "social" and "societal" is realized but not resolved, where "societal" requires development and "social" requires order. It is proved that the functionalist style of sociological thinking creates the illusion of the possibility of its solution by the method of undeclared refusal to develop in the name of order, which, in turn, leads to a radical rejection of the principle of rationalism.

Keywords: sociology of knowledge, sociology of thinking, way of thinking, style of thinking, manner of expression, paralogs, functionalist style of thinking, schisis, schizophrenia, social, societal, social order.

Актуальність теми статті. В Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна 12-13 жовтня 2017 року відбувся III Конгрес Соціологічної асоціації України «Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання». Резолюція цього Конгресу містить п. 2: «Важливим завданням, яке стоїть перед українськими соціологами, є налагодження ефективної наукової комунікації, спрямованої на розробку теоретичних і методологічних основ соціологічного вивчення і пояснення сучасного суспільства. Для досягнення цієї мети пропонується створення при НДК САУ з питань логіки та методології соціологічних досліджень постійно діючого методологічного семінару, який повинен проводитися 1-2 рази на рік на базі академічних установ і / або соціологічних підрозділів ВНЗ країни за участю регіональних відділень САУ». Автори статті, як члени даного НДК, відповідно до пункту 2 резолюції пропонують матеріали для обговорення на засіданні запропонованого семінару.

Наукова проблема пов'язана з попередніми зауваженнями [8] щодо стану дискурсу соціологічного мислення, бо в соціології набирає популярності тенденція в дусі кантівської критики теоретичного та практичного розуму, яку після праць Ч. Р. Міллса [7] називають критикою соціологічного розуму. Тому наше прагнення полягає в тому, щоб з'ясувати присутню тут знамениту кантівську антиномію, що є базовою для розуміння генезису наукової проблеми, але водночас похідною від розподілу праці і що поділила суспільство на нерівні групи. Маємо, з однієї сторони, соціологічні елітистські теорії з їхніми основоположними категоріями еліти і маси – того ж логічного порядку, що відбиває порядок, встановлений у ході першої модернізації. І, з другої – функціоналізм, спрямований на захист порядку, можна розглядати як латентну елітистську теорію. Закладені в ньому ліберальні семантичні константи дають можливість побачити, що офіційна соціологія (на думку А. Гоулднера), розпорошена на напрямки, рівні та підрівні, але насправді є чітко вибудованою, проте ідеологічною системою, котра, між тим досі, аналітично не відрефлексована. Отже, проблема в наявності суперечностей функціоналістські орієнтованого соціологічного розуму, в якому мають місце різноманітні тенденції, що визначають способи та стилі соціологічного мислення

Мета статті полягає у розкритті сутності суперечностей функціоналістські орієнтованого соціологічного розуму. Якщо розум є найвищий рівень мисленевої діяльності, то в ньому зосереджена перш за все логіка, правила якої, як ми далі побачимо, народжені далеко за її межами. Розуму і темпорально, і соціально-культурно передую здоровий глузд, що й є визначальним соціологічних теоріях раціональності.

Так, за Міллсом, соціологічна спільнота містить дві чисельно нерівномірні частини: перша – соціологи-теоретики («двадцятичотирьохгодинники» за визначенням Горовіца), а друга – восьмигодинники (ті, хто «займаються своєю справою вісім годин на день» [7, с. 5]); більша частина з них у своїх повсякденних практиках керується здоровим глуздом.

Між тим, здоровий глузд задовольняється формально-логічними засобами, а соціологічний розум животіє силою діалектики – спроможності розв'язувати суперечності логічними засобами. Між тим, «двадцятичотирьохгодинники» діалектику у своїй більшості не визнають, а тому, як опортуністи, шукають способи обійтися без неї, незважаючи на те, що нехтування діалектикою, як ми далі побачимо, призводить до негативних результатів: є спроможність фіксувати взаємовиключні тенденції, але водночас є неспроможність знаходити в них способи, як сказав би Г. Гегель, їх знімати. Стиль мислення, властивий Т. Парсонсу, та його твори є прикладом тому.

Аналіз досліджень і публікацій. Завдання обговорити тематику соціологічного мислення поставлена давно, а соціолог-теоретик, як правило, так чи інакше її намагається розв'язати. Проте так і не встановлено, чи виявив хтось його родові ознаки та чи пояснив, що це за мислення. Тому звернемо увагу на дві відомі спроби з цього приводу: З. Баумана («Мислити соціологічно») і Ч. Р. Міллса («Соціологічна уява»).

Спочатку процитуємо З. Баумана, який пише: «В роки пригнічуючої однодумності, коли злагоджений газетний хор заглушав будь-який самостійний голос, соціологія стала своєрідним притулком для громадської думки – цього розсадника інакомислення. Для офіційних же правоохоронців вона здавалася владою влади неможливих, навіть якщо хтось із соціологів і клявся їм у своєму вірнопідданстві» [1].

До речі, про яке суспільство тут пише З. Бауман? Кожен може спробувати запропонувати відповідь самостійно. Для тих хто відповіді не знайшов, звертаємо увагу на слова, що ми вважаємо ключовими: соціологія «здавалася владою влади неможливих». Це ж не про наше *тоталітарне* минуле, а про західне суспільство: *вільне і демократичне*, в якому широко розрекламований плюралізм думок легітимізує соціальні структури (соціальне), що насправді жорстко контролюють інституціоналізованою одностайністю та стверджує, як ми далі покажемо, парсонівську соцієтальність. «The system of modern societies» Т. Парсонса побудована на подібних взаємовиключних положеннях, що, як потім скаже Ф. Джеймсон, є родовою ознакою пізнього модерну (капіталізму) і що не може не вплинути як на думки пересічних людей, так і на думку науковців.

Всупереч З. Бауману соціологічне мислення, дійсно, «здатне стати силою вільної людини» [1], але воно здатне стати й силою, що забезпечує розподіл людей за принципом панування і підлеглості, що наразі так і є.

Дещо більше ми дізнаємося про соціологічне мислення з роботи Ч.Р. Міллса «Соціологічна уява», а потім ще й від П. Штомпки [13], який спирається на Ч. Р. Міллса.

По-перше, уява не є мисленням, хоча без уяви мислення не може бути.

По-друге, Ч. Міллс все таки широко використовував поняття «стиль мислення», зокрема назвавши парсонівський стиль стилем високої теорії [7, с. 37], а в інших місцях ще й логічним, синтетичним, а то й абстрактно-емпіричним. На нашу думку, це зумовлено тим, що різні стилі мислення можуть бути інтерферентні, тобто накладатися один на одного.

По-третє, сама постановка питання про стилі мислення є свідченням розуміння науковцями того, що соціологічне мислення диференційоване, тобто не таке вже й одностайне (тобто, неоднорідне).

По-четверте, Ч. Р. Міллс розумів, що «в кожному інтелектуальному епоху якийсь один стиль мислення прагне визначати культурне життя» [7, с. 23], але помилявся, стверджуючи, що, як правило, таке буває недовго.

По-п'яте, ані Ч. Р. Міллс, ані хто інший не розглядає соціологічне мислення як специфічний спосіб відображення наявної в суспільстві соціальної ієрархії, де на вищому щаблі ми знаходимо спосіб мислення, а на нижчому – манеру, а то й манерність.

Ч. Р. Міллс також зазначав, що соціологи несуть відповідальність за несправедливий розподіл влади в модерному суспільстві. Вони мали б зважувати на те, що «соціологія – це перш за все спосіб виходу за рамки того, про що ми читаємо в газеті. Вона дає систему понять і питань, що допомагають нам зробити це. Якщо це не відбувається, то соціологія як частина ліберальної освіти виявляється неспроможною» [7].

Але виникають питання. Хто сказав, що ліберальна освіта¹ має наділяти нас такою спроможністю? Одних вона наділяє такою спроможністю, а інших – ні. Інакше яким чином суспільство розкладеться на еліту і масу?

Що ж до дискурсу соціологічного мислення, то відомо, що жоден дискурс ніколи не завершується, бо функція дискурсу – не розв'язувати проблему на користь усім, а заявляти щось як спосіб нагадувати про себе. Слово «дискурс» є англійським – це своєрідне talk show, спосіб трансформації науки в щось на кшталт «пост-». Його й перекладають як «біганина, метушня, маневр, колооберт», а лише потім, (і то алегорично) як «бесіда». Дискурс, як сказав би К. Маннгейм, – це спосіб підірвати соціальне коріння опонента, а не наше рідне об'єднуюче обговорення, спрямоване на розв'язання завдань у принципі. Дискурс і обговорення – взаємовиключні способи (культури), що реалізують себе в стилях.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена дана стаття, пропонуємо на прикладі біографії як творчості та біографії Т. Парсонса. У своїй визначальній роботі «Система сучасних суспільств» Т. Парсонс з низки причин змушений був вкотре звернутися до соціології знання, точніше, до соціології мислення, як до одного з її напрямків, а саме – до аналізу стилю мислення та осмислення тих чи інших соціальних проблем. Розділ, написаний у формі есе, «Стиль мислення та огляд основних тем» є водночас і своєрідним біографічним оповіданням, і відповіддю на численні звинувачення критиків у тому, що він припускається «своєрідного “інтелектуального опортунізму”» в його власному «послідовному та безперервному розвитку» [10, с. 254–255]. В ньому ми знаходимо опис Т. Парсонсом власної «інтелектуальної історії» [10, с. 264] та її вплив на його наукову творчість. Фактично зазначене есе є результатом авторського самоспостереження та опису власного стилю мислення, що вже саме по собі є досить незвичним. Мало того, Т. Парсонс, вживаючи поняття «стиль мислення», намагався розкрити його зміст через практичну реалізацію в наукових текстах. Тобто питання теорії тут стають вторинними, хоча й немінучими.

Критики Т. Парсонса, обговорюючи властивий йому стиль мислення, переважно звертають увагу

¹ В одному з останніх своїх телевізійних інтерв'ю нобелівський лауреат Ж. Алфьоров сказав, що, освіта (він мав на увазі перш за все загальну освіту) – це найбільш жакливе, що зараз нами отримано у спадок від Заходу.

не на форму думки, виражену в її логічному оформленні, а на форму речень, в якій думка висловлена. Ось приклад такого підходу: «Важкуватість стилю викладу, академічна сухість, незрозумілість формулювань навіть фахівців ставили в глухий кут. Зокрема, Х. Абельс нарікає, що при інтерпретації вчення Парсонса “деколи доводиться досить далеко відступати від оригінальної термінології і користуватися загальноприйнятими соціологічними поняттями, бо деякі місця в його творах написані настільки складною мовою, що викликають труднощі навіть у вельми зацікавлених читачів”» [5].

Серед найбільш відомих критиків Т. Парсонса були Х. Абельс, Ю. Хабермас, П. Сорокін, Ч. Р. Мілс, А. Гоулднер, Л. Козер, Р. Дарендорф, Д. Локвуд, Т. Боттомор та багато інших авторів. Йому закидали граничний консерватизм та реакційність профашистського гатунку; нездатність аналізувати дійсні соціальні зміни, людські страждання, злидні, поневіряння та конфлікти; гіпертрофування ідей надсоціалізованості, репресивності, конформізму, покірності індивіда нормативному порядку типу фашистського; погано приховану інструкцію з експлуатації «капіталістичної нації-держави» тощо [5].

Ми ж задаємо питання: Яким чином усі ці звинувачення корелюють зі стилем мислення, властивим Т. Парсонсу? І чи дав він на них адекватні відповіді? Ми вважаємо, що він таких відповідей не дав. То ми спробуємо запропонувати їх самі, спираючись як на тексти Т. Парсонса, так і на його аналіз власного стилю мислення.

Викладення основного матеріалу. Т. Парсонса не без підстав звинувачували в профанованому академізмі, за яким були приховані соціально визначені семантичні константи (пропозиції), властиві так званому пізньому модерну. На них-то ми і звернемо увагу, бо логіка їхнього зв'язку і визначає стиль мислення, властивий групі вчених, яких називають структурними функціоналістами, а саме – це функціоналістський стиль мислення як предмет частково свідомого вибору вченого, а частково як похідна від його біографії. Правда, дехто вже говорить, що Т. Парсонсу властивий не структурний, а системний функціоналізм, бо поняттю «система» в його працях надано визначальне місце.

На нашу думку, гранична суперечність думок Т. Парсонса – родова ознака його стилю мислення, яка є похідною від функціонально орієнтованої життєвої позиції, що й визначає відповідну логіку мислення.

В добу маккартизму його небезпідставно звинувачували в симпатіях до комуністів, хоча він був свідомим антикомуністом. Його, знов-таки, небезпідставно, звинувачували у фашизмі, але він доклав чимало зусиль у боротьбі з ним. Що до теорії, то ми так і не дізнаємося про зміст основних для нього понять «структура» і «система», бо функціоналізм таких питань не прояснює. Однак це спеціальна тема, якої ми тут торкатися не будемо, бо вона варта бути темою наступної статті. Але у нього є своєрідний аналог цих понять – це поняття «соціального» та «соціетального». На них ми трохи пізніше і зупинимось більш детально.

Тут же зазначимо, що заявлена тема нас зацікавила не з тієї причини, що нас турбує сам по собі академізм соціологічної науки, що, звісно, вимагає до себе відповідного ставлення, а ті соціальні наслідки, до яких призводять *сучасні* соціологічні теорії, наприклад теорія сучасних (модерних) соціальних систем. Зокрема такі наслідки, що їх можна конструювати за наперед заданими лекалами і параметрами, що й є основним завданням низки функціоналістськи орієнтованих теорій².

Отже, якщо ми пишемо про Т. Парсонса, то маємо на увазі а) сучасну; б) вітчизняну соціологічну думку, бо важливим завданням, яке стоїть перед українськими соціологами, є налагодження ефективної наукової комунікації, спрямованої на розробку теоретичних і методологічних основ соціологічного вивчення і пояснення сучасного суспільства. Відомо, що Т. Парсонс описував становлення власного стилю мислення з самого початку свого професійного зростання, коли він ще не мав «чітко спланованої кар'єри» [10, с. 255], хоча його приваблювала медицина та гуманітарні науки. Таким чином, соціологом він навіть не планував бути і «не планував переносу власних інтересів з біомедичної області у сферу суспільних наук» [10, с. 255]. Він «ніяк не передбачав своєї германської авантюри, включаючи направлення в Гейдельберг» [10, с. 255], нічого не чув про М. Вебера. Коли ж повертався до Гарварду, то, наприклад, нічого не знав про одного з провідних на той час соціологів США Л. Дж. Хендерсона. До речі, для нашого подальшого дослідження важливо, що Л. Хендерсона, наукова творчість якого у нас практично невідома (бо навіть у книзі Дж. Рітцера «Сучасні соціологічні теорії» його згадано один раз лише як психолога, що викладав «по теоріям В. Парето»), прослуховувати був запрошений Дж. Хоманс. Опис Хомансом того, чому його так привабили і захопили погляди В. Парето, багато в чому пояснює, чому соціологічна теорія в США була настільки консервативною і настільки антимарксистською» [11, с. 80].

Щоб запобігти звинувачень читачів в авторській заідеологізованості, ми зробимо три зауваження.

По-перше, нагадаємо, що в кожному тексті мають місце семантичні константи або пропозиції, що й забезпечують автентичність тексту при його перекладі на інші мови.

² Наприклад, читаючи парсонівські тексти, неважко побачити, що вітчизняних соціологів пронизав справжній інтелектуальний опортунізм, збагачений, як постійно повторював наш колега, професор КНУТШ В. Тарасенко, елементарним мавпуванням, тобто запозиченням дослідницьких стандартів заходу без чіткого розуміння тих соціальних смислів, що за ними стоять.

По-друге, гарвардський Л. Дж. Хендерсон, як і чиказький Ч. Р. Хендерсон (пастор) разом зі А. В. Смоллом, Дж. Е. Вінсентом (першим у світі аспірантом-соціологом та автором першого у світі підручника з соціології), та У. А. Томасом доклали багато зусиль для того, щоб свідомо зорієнтувати соціологію в США на лібералізм як філософсько-соціологічну базу досліджень, що мала бути альтернативою не просто філософсько-соціологічному марксизму, а й діалектиці як методології пізнання.

По-третє, А. Смолл («батько» соціології в США, син пастора), Дж. Вінсент (син єпископа), У. Томас та Ч. Хендерсон – це засновники чиказької школи соціології. Чиказький університет, як відомо, хоча і є світським закладом, однак був заснований Американською баптистською спільнотою освіти. «Для молодого Чиказького відділення соціології було характерно кілька відмінних рис. По-перше, він мав тісний зв'язок з релігією, бо викладачі самі були священиками, інші – синами священиків. Смолл, наприклад, вважав, що “вища мета соціології повинна по суті бути християнською”» [11, с. 80].

Отже, недивно, що ці вчені читали лекції, збагачені ліберально орієнтованими семантичними константами, що часто-густо розбавляли семантикою проповіді в дусі сучасної громадянської релігії. Знову мова соціології у їхньому виконанні ставала засобом викладу зазначених семантичних констант³.

Зазначимо, що хоча поняття «функція» було відомо задовго до О. Конта, як визначальний принцип пізнання його почали використовувати після О. Конта, але саме після Т. Парсонса стало можливо говорити про специфічний функціоналістський стиль соціологічного мислення, що став предметом наслідування. Життєвий шлях Т. Парсонса – соціальний фактор, що сприяв кристалізації функціоналізму як методу, досить широко вживаного в соціально зумовленому стилі мислення, який, незважаючи на шалений опір в соціологічній спільноті, для багатьох став єдиною можливим способом мислення.

Такою постає незвична для підручників соціології діалектика суперечностей в біографії та мисленні Т. Парсонса, яка має широко розповсюджені соціальні наслідки. Тому ці суперечності постають як фактор шизофренізації сучасної соціології. Цей процес виявлений французами Ж. Дельозом та Ф. Гваттарі у монографії «Анти-Едип: Капіталізм і шизофренія», проте ми вбачаємо інший процес – трансформація методології в постметодологію, а соціології у постсоціологію, а також роль в цьому процесі так званої паралогіки [8, с. 192]. У цьому контексті ми хочемо звернути увагу на те, що саме Т. Парсонс став визначальною фігурою в зазначених трансформаціях, коли шизофренія з явища психічного стала перетворюватися в явище соціально-культурного порядку, що, як стверджує В. Руднев (учень Ю. М. Лотмана), породжує не лише шизофренізоване мистецтво або постмодерністське масове мистецтво, в якому, однак, «пробиваються паростки дійсного смислу» [12, с. 152], але й постмодерністську шизонауку, що проникла навіть у фізику.

В. Руднев з цього приводу пише: «“Де ці атоми, ви їх бачили?” – запитав Е. Мах – один із зачинателів нової моделі світу, який сформулював закон «принципової координації» між матерією і свідомістю, після якого розмежування між матеріалізмом і ідеалізмом у філософії було поховано» [12, с. 504]. Якщо так, то виникає питання: «Що вивчають фізики? Власну свідомість?». Між тим, В. Руднев і сам припустився певної шизоїдності, бо було поховано лише попереднє розуміння матерії, згідно з яким, матерія – це не речовина. А речовина – лише один з її станів. Матерія – це те, що не є свідомістю та існує незалежно від неї, а свідомість, у свою чергу, – похідна від процесів, що відбуваються в матеріальному світі та людській історії. Але справді, роль Маха «у формуванні сучасного мислення ми багато в чому недооцінюємо» [12, с. 392]. Хоча слово *сучасне* треба було б взяти в лапки і додати словосполучення *шизофренізованого мислення, побудованого на логіці смислових розривів*.

А як ставитися, наприклад, до твердження феноменологів, що немає значення істинні чи хибні уявлення, має значення лише їхній вплив на поведінку людей? Чисто шизофренічний постулат, для якого істина і хибність – одне й те саме, при тому, що їхні поведінкові наслідки далеко не одні й ті самі. Нагадуємо, що за нашим визначенням паралогіка – це система висловлювань, складених зі взаємовиключних вербальних актів [8, с. 199]. У Т. Парсонса – це логіка соціальності та логіка соцієтальності, суперечність між якими він намагався підкорити принципу порядку.

Описуючи власний стиль мислення, Т. Парсонс, не дає йому визначення і не пояснює, до якого способу мислення його можна віднести. Проте з непрямих висловлювань це зробити неважко: він представник своєрідного філософського «синтезу» лібералізму з консерватизмом, практичне втілення якого відбулося на ниві соціології. Сам він ліберал, а як вчений, що практикує функціоналізм, – гранично

³ До речі, Л. Дж. Хендерсон був ще й фізіологом, хіміком, біологом і філософом. Це він дещо пізніше в Гарварді створив і був директором Лабораторії фізіологічних та соціологічних досліджень втомлюваності. Це він, спираючись на власне розуміння соціальної системи та соціологію В. Парето, займався дослідженнями соціальної поведінки за аналогією з функціональною фізіологічною регуляцією в живих організмах. Це він, усупереч П. Сорокіну, допоміг Т. Парсонсу обжитися в Гарварді. І це він визначив творчі біографії багатьох гарвардських соціологів, зокрема Дж. Хоманса, Т. Парсонса, Р. Мертон та Е. Мейо.

Не в останню чергу його стараннями структурний функціоналізм набув визначального статусу в США, а потім і у світовій соціології. Дане зауваження є край важливим для аналізу будь-якого способу мислення, що реалізується в стилях.

можливий консерватор. Як пише В. Руднев, подібне співіснування відповідає «шизофренічному схізису, коли у свідомості однаково актуально дещо одне і дещо протилежне» [12, с. 594 – 605]. Тобто при здоровій психіці відбуваються збої в логіці мислення, викликані тими чи іншими соціальними чинниками, в тому числі розривами у свідомості між емоційним та раціональним.

Справа в тому, що свідомість постає діалектичною єдністю емоційного та раціональним, бо розрив між ними робить таку свідомість, в якій переважають емоції, фанатичною, а таку, в якій переважає раціональне, перетворює на дещо зле, жорстоке, цинічне і підступне. Властива філософії І. Канта поезія раціонального передбачала обмеження розуму заради віри. Цим він намагався збалансувати розрив, що намічався під тиском раннього капіталізму, зародки якого тоді в Європі вже були. Г. Гегель показав, що раціональне та емоційне можуть бути збалансованими, хоча лише розум дає людям свободу від невігластва. К. Маркс довів, що економіка, в якій переважає голий розрахунок, робить людей байдужими один до одного, позбавляє їх співчуття, а при досить ефективних діях позбавляє й розуму. О. Конт зробив з розуму культ і символ віри одночасно: все має стати раціональним, а наука разом з мистецтвом мають безперервно співати йому гімн. Наступники підхопили ідею і у різний спосіб обґрунтовували культурну позитивність раціонального. Правда, були і супротивники, але абсолютна більшість з них штовхала назад до віри, до співчуття стражданням від нахабного розуму. Вони розуміли, що розум розпався на злий та добрий, хоча часто не могли розібратися, де який, і тому виступали просто за віру.

Т. Парсонс був у першій обіймі, серед тих, хто шукав для розуму незоране поле для дії, незважаючи на їхні наслідки. Це теж викликало обурення, але Т. Парсонс стояв на своєму.

Функціоналізм – це класичний приклад розриву між емоціями та рацією на користь рації, яке, у випадку невідповідності успіхом, втрачає здоровий глузд, причому часто і в прямому, і в переносному смислі.

Отже, коли ми говоримо про функціоналістський стиль мислення, то маємо на увазі, що він базується й на певних психічних засадах, але говоримо не про них, не про психіку, а про невпорядковану культуру мислення, про те, що носій такої культури може навіть не здогадуватися, що вказана вище роздвоєність *для нього* стала нормою.

Важливо те, що така шизофренічна культура мислення стала предметом дослідження Ж. Лакана, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі та інших видатних вчених і розглядалася ними як родова ознака постмодернізму.

Нагадуємо, що в основі шизофренії лежить схізис (σχίσις від давньо-грецької – розколювання, поділ; розріз), а саме явні та неявні алогізми у свідомості і мисленні митців та вчених. З чим наука боролася, те знов повертається до неї зі сфери повсякденної свідомості та повсякденного мислення⁴. Т. Парсонс – не тільки носій функціоналістського стилю мислення в соціології, а ще й носій одного з варіантів реалізації ліберального способу мислення, багато в чому *збагаченого* консерватизмом та прихованою релігійною семантикою, що й є з нашої точки зору, схізисом. Твори Т. Парсонса, в яких при уважному погляді ми знаходимо досить ретельно розроблену соціологію релігії – своєрідну антитезу соціології знання, й надають для таких висновків ґрунтовних підстав.

У творчій біографії Т. Парсонса (а, отже і в його інтелектуальній еволюції) є вкрай важливе свідчення про те, що у нього «рано склалася упередженість проти В. Парето та Е. Дюркгейма як досить незначних та неглибоких авторів» [10, с. 255]. Те саме стосується й З. Фрейда. А ми вже знаємо, що пізніше Т. Парсонс неодноразово звертався до їхніх праць, без чого його власна соціологія ХХ століття була б неможливою.

Тут, як бачимо, на індивідуальному рівні маємо конфлікт, що стався і триває не одне століття між науками *про природу* та науками *про людину* (культуру), чому молодий Т. Парсонс скоріш за все навіть не надавав значення. В цей період він просто реагував «на інтелектуальні стимули» [10, с. 255] (зокрема наукові зустрічі та конференції), результатом чого стали дві його перші статті: «“Вік та стать у соціальній структурі Сполучених Штатів” як реакція на заклик Американської соціологічної асоціації (1941) до соціологів висвітлити зв’язок між віком і статтю “як координатами рольової структури”» [10, с. 255] та «“Система спорідненості в сучасних Сполучених Штатах” (1943) як реакція на прохання редактора журналу «Американський антрополог» Р. Лінтона спробувати «синтезувати антропологічний метод аналізу родинних зв’язків із соціологічним баченням американського суспільства» [10, с. 255].

Як бачимо, зазначені наукові праці Т. Парсонса це – *результат реакції* автора на ті чи інші соціальні подразники, що можуть бути або колективними, або індивідуальними. Проте цей результат завжди буде визначений декількома факторами, серед яких:

– інтелектуальний, бо вчений є перш за все професіоналом у своїй справі;

– методологічний, бо методологія, поєднуючи в собі у синкретичному вигляді світоглядні, ідеологічні, політичні та моральні аспекти, визначає ідеологію та логіку дослідження, що засвоюються в перебігу професійної підготовки вченого, а потім автор здатен обґрунтувати обрання тієї методології, що відповідає його переконанням та власному розумінню міри її адекватності обраним предмету, меті та завданням дослідження.

⁴ Якщо схізма – розкол в релігійних організаціях, то схізис – розкол особистості в самій собі по соціально значимих питаннях.

Для повноти картини звертаємо увагу ще й на таке :

- будь-яка ідеологія містить у собі власні соціально визначені семантичні константи, що, у разі їхнього прийняття, впливає на творчу біографію вченого;
- зазначені семантичні константи, будучи інтерналізованими, впливають на психіку вченого, бо переходять на рівень його персонального життєвого та творчого досвіду;
- наукова творчість важлива тим, що містить відповідну політику реалізації здобутих вченим досягнень.

Наукове осяяння виникає не на пустому місці: воно є результатом взаємодії значної кількості факторів. А з огляду на сказане вище, говорити про те, що наука знаходиться поза політикою та ідеологією, принаймні є лукавством.

Т. Парсонс не випадково згадав саме про Л. Дж. Хендерсона, бо у прямому спілкуванні отримав від нього найбільш значимі уроки поєднання у власному стилі мислення усіх цих обставин. Отже, будь-яке твердження про функціоналізм як щось очищене від ідеологічного впливу не відповідає дійсності

Вивчаючи тексти Т. Парсонса, неважко пересвідчитися в його визначальній ліберальній філософсько-соціологічній позиції, втіленій у структурно-функціоналістській логіці мислень, збагаченої ще й власною мисленевою манерою. А стиль мислення, як стверджують психологи, визначає соціопсихічний тип особистості [6].

Однак ми говоримо не про психічні особливості Т. Парсонса як вченого, а про його інтелект, а також про ті соціальні фактори, що впливали на формування його функціоналістського стилю мислення, в чому біографічний фактор є визначальним. Творча біографія, викладена в текстах, як бачимо, – відображенням життєвої біографії.

Щодо творів Т. Парсонса, то вони усі співрозмірні з ліберально визначеною ідеєю приватної власності, що й визначає властивий йому ліберальний спосіб мислення, спрямований на легітимацію та консервацію існуючого порядку, в якому приватна власність інституціоналізована.

Автобіографія Т. Парсонса свідчить, що ліберальний спосіб мислення для нього був органічним, лишалося тільки знайти той стиль мислення, за допомогою якого він міг би його найбільш адекватно втілити у власній науковій творчості та впровадити у світову соціологічну думку.

Л. Хендерсон був одним з тих, хто йому у цьому допоміг, спираючись на вже набуті Т. Парсонсом біомедичні знання, а також на власне використання функціоналізму як методу дослідження. У спілкуванні з Т. Парсонсом Л. Хендерсон використовував функціоналізм вже як «спосіб навчання (methodus)», тобто показував, «як належить учню; і загальні правила, під які він нарешті підводить свій спосіб дій, [і які] можуть служити швидше для того, щоб при нагоді нагадати його головні моменти, а не для того, щоб учень механічно їх повторював, тобто не перетворював метод в манеру (modus)» [4. с. 377].

Отже спосіб мислення – це політико-ідеологічно визначений спосіб мислення, перекладений на мову певної методології. Іншими словами, це певна культура мислення, а стиль – його своєрідна субкультура, що знаходить своє втілення в різних мисленевих манерах.

Життєва і творча біографії Т. Парсонса дають достатні підстави як для таких висновків, так і для висновків щодо стилю мислення як фактору визначення поведінки вченого в науці.

Соціологам та психологам давно відомо, що, як ми мислимо, так ми себе і поводимо, що думки соціально зумовлені. Наукова думка, за визначенням, мала б бути спроможною не лише до усвідомлення власної соціальної зумовленості, а й до творчого ставлення до дійсності, щоб будувати суспільне життя «за законами краси» (К. Маркс), а не за роздвоєними по змісту законами панування/підлеглості, функціонування яких і роздвоює свідомість кожного, змушуючи пристосовуватися до життя за такими законами.

Щоб більш чітко з'ясувати зміст поняття «спосіб та стиль мислення», нагадаємо, що, розподіляючи вчених, наприклад, на марксистів, неомарксистів і немарксистів, ми маємо на увазі властиві вказаним групам способи мислення. В цьому сенсі, скажімо, ліберальний (а він є одним з немарксистських) спосіб мислення мало чим відрізняється від консервативного. До того ж вони вже давно багато в чому практично злилися.

Неомарксистичні, у свою чергу, являють собою своєрідний «середній клас», спрямований на пошук синтезу взаємовиключних способів мислення. Користуючись марксистською лексикою, вони надають їй не аутентичні марксизму смисли і, бажають того, чи ні, перетворюються на своєрідних ліберал-консерваторів, завдяки чому в їхню досить радикальну критику *сучасності* проникають відповідні, але приховані семантичні константи.

Коли ж ми розподіляємо вчених на феноменологів, структурних функціоналістів, представників драматургічного підходу тощо, ми розподіляємо їх вже за ознакою стилів мислення, в яких так чи інакше присутня консервативна ідея захисту порядку. Іншими словами, в кожному з них прихована функціональна складова.

То чому ж все-таки саме функціоналізм стає найкращим способом «синтезу» лібералізму з консерватизмом? Читаємо Парсонса: «Критики дуже часто оголошували мене останнім захисником

порядку за всяку ціну (під граничним випадком такого захисту зазвичай мали на увазі фашизм). На щастя, більш проникливі з критиків змогли побачити порядок як проблему, а не як імператив» [10, с. 259].

Однак захист порядку будь-якою ціною, граничним випадком якого (захисту), дійсно, є державотворення з опорою на фашизм, не виключає погляду на порядок як погляд, що містить наукову проблему: соціологічна проблема без соціальної – пусте місце. Соціологія, наприклад, під час нацизму в Німеччині та фашизму в Італії «розвивалася» досить інтенсивно. Та й прибічник нацизму зовсім не обов'язково має бути вдягнений у форму СС, бо може носити і професорську мантию, і будь-які інші шати. Функціоналізм Т. Парсонса багатьма його критиками був сприйнятий як символ «СС-поведінки» в науці, тобто функціоналісти добровільно перебирають на себе функцію теоретичного обґрунтування такої поведінки, її легітимації та розробки технологій її впровадження в практику соціального контролю.

Говоримо про це виключно з огляду на логіку суджень Т. Парсонса, який намагається довести, що функціоналістський стиль соціологічного мислення і є власне і виключно науковим.

Але з огляду на тривалий досвід викладання соціології у ВНЗ та спостереження за мисленням випускників-соціологів, треба розвести два поняття: поняття «*функціоналістський стиль мислення*», властивий його першовідкривачам та теоретикам-послідовникам, та «*функціональний стиль мислення*», властивий усім тим, хто отримав функціонально орієнтовану освіту, але не усвідомив того, які соціальні смисли за нею стоять, бо не вчив реальну практику як даного стилю мислення, так і його впровадження в процес навчання.

Функціональний стиль мислення для таких людей перетворився в єдино можливий спосіб мислення, бо жодного іншого вони або не знають, або вважають його неприйнятним бо він не веде до очікуваного професійного успіху та кар'єрного зростання.

Однак є складність. Скажімо, Т. Парсонс як теоретик є носієм функціоналістського стилю мислення, спрямованого на обґрунтування функціональної поведінки та відмежовування її від такої, що порушує порядок, а як громадянин – функціонального, бо його поведінка не виходить за межі порядку.

Однак часто виходить так, що соціальна реальність, в якій перебувають люди, вимагає одного, а особисті (приховані ролевою маскою) потреби – іншого, внаслідок чого відбувається розрив значень в персональній свідомості.

Іншим прикладам такого мислення є мислення тих студентів, які, наприклад, вимагають більше практики і менше теорії, чуючи від викладачів, що теорія забезпечує синтез різного роду знань, а отже – й загальний інтелектуальний розвиток. Сам Т. Парсонс називає подібне мислення меркантильним⁵, а ми – опортуністичним (в радянську добу турбота про робітниць полягала, зокрема, в тому, що вагітних до відпуски переводили на легку роботу з паперами, яку вони виконували без зайвих для них теорій).

Люди з таким мисленням, як правило, діють за аналогією, тобто наслідують дії, що за їх спостереженнями ведуть до успіху, і відхиляють ті, що до успіху не ведуть. Це і є прикладом інтелектуального мавпування, коли метод пізнання (він же метод дій) трансформується в манеру опортуністичного гатунку (манерність).

Такою є досить суперечлива ситуація, в яку потрапляє людський інтелект і яку вище названо шизофренією, керуючись думками Дельоза. Наприклад, у критиці Ф. Джеймсіном постмодернізму роздвоєне ставлення до дійсності або шизофренічні суперечності розглядаються як явища соціального порядку. А Парсонс, між іншим, сам свідчить про те, що дехто з критиків закидав йому «шизофренічне роздвоєння особистості як професіонала» [10, с. 256].

Між тим, щось подібне у творах Т. Парсонса почало виявлятися з самого початку його наукової діяльності. Він сам пише, що в науковій спільноті США виникли «два споріднених уявлення» про його «роль в американському суспільствознавстві». Перше звинувачувало його в езотерично академічному журналізмі (есеїзмі), у відсутності зв'язку з емпіричним матеріалом. А друге – в шизофренічному роздвоєнні особистості як професіонала. «З одного боку, журналізм, з іншого – абсолютно нереалістичне абстрактно-формалізоване теоретизування» [10, с. 256].

Однак з такими критиками не можна погодитися, бо хоча діагноз ними поставлений правильно, але підстави для нього обрані некоректні, бо журналізм досить добре уживається з абстрактно-формалізованим теоретизуванням.

Насправді означене професійне роздвоєння – суперечність методологічна і навіть світоглядно-філософська. У Т. Парсонса вона виявляється в усвідомленій ним суперечності між соціальністю та соціетальністю, яку він розв'язати так і не зміг. Точніше, запропонований ним функціоналістський спосіб розв'язання вказаної суперечності і є, власне, шизофренічним, бо він передбачає принцип *порядок будь-якою ціною*, навіть всупереч автору.

Справа в тому, що соціетальність хоча й, дійсно, вимагає порядку як засобу запобігання її розвалу, орієнтує не на банальне перебування в часі та просторі, а на зусилля до розвитку як системну зміну

⁵ В іншому місці ми розглянемо його теорію зв'язку раціональності та меркантильності, розроблену ним в роботі «Про структуру соціальної дії».

способів життя, що відповідали б вимогам часу. Але це суперечить тим принципам, на яких заснована структурна впорядкованість соціетального, в якій спостерігаємо перманентні структурні напруги, включаючи досить гострі.

Така суперечність є чисто діалектичною та вимагає й діалектичного ставлення до неї. Між тим, всупереч, наприклад, функціоналістськи орієнтованому конфліктуалізму, самі конфлікти не ведуть до розвитку: вони ведуть до тимчасового зняття структурних напруг, не виключаючи можливого розвалу соціетального. До розвитку ведуть суперечності, і то лише ті, що знаходять своє попереднє розв'язання засобами діалектичної логіки. Конфліктуалісти підмінили поняття «суперечність» поняттям «конфлікт», а для того, щоб в таку підміну повірили як в істину, і авторитетного в той час К. Маркса віднесли до засновників конфліктуалізму.

Конфліктуалістський стиль мислення, як і функціоналістський, – похідні від системних структурних напруг. Завдання виявлення порядку для них є визначальним, адже стиль мислення є похідним від наявності відцентрових сил, що сприяють виходу за межі їх структурного впорядкування, тобто за межі того порядку, в якому вони скуті вимогою функціональності.

Функціоналізм (як і конфліктуалізм) – це різні спроби якомога щільніше притерти елементи структури, між якими панує невідгамовна відцентрова сила. Вони акцентуються на найдрібніших елементах структур з огляду на виявлення міри їхньої функціональності (а після Р. Мертонна – і дисфункціональності). Можна сказати, що тут ми стикаємося з «постмодерністською шизофрагментацією» [3, с. 714] реальності, неможливої без «втрати історичності» [3, с. 723], замішаної на «шизофренічній присутності та орієнтованій на «опір тотальностям» [3, с. 762]. І все це родові ознаки «ідеального шизофреніка Дельоза та Гваттарі – психічного суб'єкта, який «сприймає» виключно за рахунок розрізнення та диференціації, якщо така взагалі мислима ...» (цитовано за: [3, с. 662]).

Все це втілено в текстах Т. Парсонса. Наприклад, автор чітко розуміє, що:

– соціетальне перебуває в часі і там, де потрібно, широко користується словом «історія», однак в його ж дослідженнях відсутній принцип історизму, згідно з яким ніщо не є вічним, тобто все зароджується і з часом переходить в інші форми свого буття; без «втрати історичності» функціоналізм неможливий;

– функціоналізм вимагає функціонально спрямованих дій; тому почав розробляти власну теорію соціальної дії як засобу контролю над структурними напругами та соціальними конфліктами, але цим же низводить людське буття до «шизофренічної присутності» в часі, бо, як сказав класик, лише тварина змінює світ в силу присутності в ньому, а люди – в силу наявності у них потреб і волі;

– соціетальне як тотальне наділене й відповідними властивостями, наприклад властивістю стабільного розвитку. Однак усупереч цьому Т. Парсонс шукає шляхи до виключно структурної стабільності, що неможливо без розрізнення та диференціації;

– порядок вимагає так званої соціальної солідарності (тотальності, без якої соціетальне неможливе). Але тут же автор виступає проти «тотального поглинання індивіда або відповідної підгрупи деякою макроскопічно зрозумілою спільнотою» [10, с. 245];

– спільні зусилля приносять очікуваний ефект; однак сам Т. Парсонс категорично виступає проти спільних зусиль, особливо там, де вони виходять за межі порядку.

Цей ряд можна продовжувати до нескінченості, і в ньому критики помітили основні шизофренічні роздвоєння в стилі мислення та, відповідно, в творах Т. Парсонса. Наприклад, опір тотальностям супроводжується гімном ліберал-консервативно визначеній тотальності. Т. Парсонс при цьому явив нам зразок радикального лібералізму, що саме по собі може здатися абсурдом. Хоча насправді це реальність.

Ускладнює ситуацію ще й те, що й сам порядок у Т. Парсонса фактично має два взаємовиключні порядки. Один функціонує на рівні соціетального, адже внаслідок того, що існує «соціетальна спільнота», то вона потребує власних правил впорядкування свого життя. Другий порядок – результат функціонально визначеного впорядкування структурних напруг. Думка Т. Парсонса ґоїдається від одного порядку до іншого в пошуку балансу, а не в пошуку того порядку, в якому вказана суперечність могла б бути знятою.

Важливо знати, що поняття «соціальні системи» Т. Парсонс запозичив у В. Парето, а той, у свою чергу, – «з теоретичної механіки, але спробував застосувати її і до економіки, і до соціології» (цит. за: [14, с. 115-118]). Наслідком є концепція «соціальної системи», як стверджували і Л. Дж. Хендерсон, і Т. Парсонс після В. Парето. Подібне розуміння системи, за словами Л. Дж. Хендерсона, – «можливо, найважливіший внесок Парето в соціологію». Її-то Т. Парсонс «сприйняв так серйозно, що пізніше використав вказане словосполучення як назву своєї книги» [10, с. 212].

Усупереч сказаному, зазначимо, що, хоча людям іноді властиві так звані механічні дії, але люди – не гвинтики, а суспільство – не механізм.

Як бачимо, такі теоретики, як В. Парето, Л. Дж. Хендерсон та Т. Парсонс, як і їхні численні послідовники, *переклали мову теоретичної механіки на мову соціології і створили теорії панування одних людей над іншими*. Причому одні теоретики свідомо закладали у свої теорії такі семантичні константи як

влада, підлеглість, панування, соціальні нерівності тощо, а інші, мавпуючи, не помічають їхні реальні соціальні смисли, бо звертають увагу на механіку дій, а не на їхню вольову складову.

Якщо Т. Парсонс діяв свідомо і чітко розумів, що головною тотальністю є соціетальне, без якого не обійтися, то його слід поставити функціонально під досить жорсткий, але політично гнучкий контроль. І тоді виходить, що існує суспільство тому, що усі соціальні процеси мають бути контрольовані окремо взятою спільнотою, що стоїть над суспільством (що і є спочатку елітаризм, що набуває згодом рис фашизму, нацизму чи більшовизму). А це означає, що існує нібито два суспільства в одному: одне власне суспільство, а інше – своєрідне «надсуспільство», що має усе, що в суспільстві відбувається, класифікувати за ознакою функціональності / дисфункціональності і на цій підставі виносити відповідний вирок усьому тому, що заслуговує або на *Vergesellschaftung* («соцієтизацію») або на *Vergemeinschaftung* («спільнототизацію»), або має бути віднесено до категорії *Kampf* (тобто «боротьба» в смислі «конфлікт»), а не в смислі єдності і боротьби протилежностей як джерела розвитку; згадаємо тезу про те, що розбудова соціалізму може йти під впливом загострення класової боротьби).

Звісно, Т. Парсонс, використовуючи у своїй роботі «Про структуру соціальної дії» такі терміни (пов'язані з ученнями Ф. Тьонніса та М. Вебера), відкрито говорить про те, що «ця класифікація» просто є «первинною базою» для побудови «наступної системи типів відносин» [9, с. 214].

Наше обурення викликало те, що приховане в парсонівській теорії порядку і взагалі ніколи не було проговорювано: – функціоналізм як принцип впорядкування суспільного буття неухильно вимагає *впорядкування* соціально розпорошених думок про порядок, домінуюча частина яких, як вже відмічалось, вимагає виходу за його межі. І тоді теоретики порядку неодмінно приходять до проголошення потреби конструювання комунікативних теорій, що насправді стають теоріями соціальних маніпуляцій. Скажімо, соціологічна теорія демоскопії німкені Н. Нойман з'явилася вчасно і у потрібному місці, точніше, там і тоді, де і коли розпорошення думок було викликане жакливою поразкою попереднього способу життя та відповідного йому способу мислення.

Цей приклад показує, що постмодерна шизофренія – результат намагань технологічно, штучно унормувати відносини, що визначають суперечність між соціальноїстю та соціетальністю, на користь структурно впорядкованої соціальності, тобто в намаганні поставити шлагбаум на шляху природно-історичного за своєю суттю соціального розвитку [2].

У всьому хтось з науковців навіть углядів кінець історії, потім, щоправда, неявно визнавши, що на нього найшло тимчасове помутніння розуму. Однак не треба плутати природні заблудження та помутніння розуму внаслідок неспроможності розв'язувати суперечності засобами логіки. Вказівка в текстах Т. Парсонса на наявну суперечність між соціетальністю та її структурним впорядкуванням суспільства (соціальноїстю) – це емпірична даність чи журналістський закид? А фіксація того факту, що спочатку було маніфестовано кінець історії, а потім зізналися, що помилилися, – так, що це є: емпірична даність чи знов журналізм? Звісно, питання риторичні, бо відповідь на них очевидна.

Емпірія, між іншим, – це не лише так звані дані, формалізовані та візуалізовані, як уявляють це собі вульгарні соціологи. Це все те, що є предметом чуття. Це ще й те, що може бути чуттям верифіковане і що, нарешті, стає підставою для узагальнень та статистично достовірних висновків, практична значущість яких, знов-таки не зводиться до їхньої прагматичної складової (яка виявляється у зворотному впливі теорії на емпірію життя), а виявляється у її світоглядному, (ширше – у соціально-культурному) сенсі.

Вимоги до обсягу статті не дозволяють нам наводити чисельні приклади класичних соціологічних творів, в яких *дійсна даність соціальної реальності* не завжди виражена формально, але описана на рівні її візуалізації. Крім того, наприклад, досвід переживання жебрацтва жебраками є не менш емпіричним, ніж статистика жебрацтва. Однак не треба плутати феноменологію жебрацтва з описом реального життя жебраків, бо інколи можна зустріти судження про їхню навіть надзвичайну заможність.

Так от, коли вчені живуть в так би мовити історії, але фіксують її кінець, то це теж є шизофренією, зумовленою соціально визначеною спробою зупинити час. Однак саме така шизофренія і є специфічно постмодерним стилем мислення, роздвоєним за ознакою неузгодженості:

- мети (намірів) дій з реальністю;
- засобів дій або способів опису реальності з самою реальністю.

У випадку з Т. Парсонсом його критики угледіли шизофренію у розриві між безперервністю та наступністю його інтелектуального розвитку: «Професор Рене Фокс спеціально спонукав мене (в докладному особистому посланні) розглянути проблему безперервності і наступності мого розвитку, особливо на теоретичних рівнях» [10, с. 256].

Це означає, що перелік суперечностей в соціології Т. Парсонса був в соціологічній спільноті США окреслений досить гостро, тому що він так чи інакше торкався долі не лише соціології як науки, а й самих соціологів. Знаючи тенденції, що відбуваються в соціології США, до такого далеко не всі були готові, що й викликало досить нервову реакцію і розкололо соціологічну спільноту сполучених штатів.

Одну частину складали ті, що і діяли і мислили функціонально, бо існуючий порядок їх так чи інакше задовольняв. Саме їх Парсонс і назвав «більш проникливими», бо вони «зуміли побачити порядок як проблему, а не як імператив». Другу частину складали ті, що функціонально були змушені діяти на офіційному рівні, а дисфункційно певною мірою мислити на неофіційному. Вони-то і углядели в інтерпретації Т. Парсонсом порядку саме імператив, були праві і тим обурилися.

Щоправда, перша частина теж обурилася, але не на Т. Парсонса, а на реакцію других за те, що ті дозволили собі озвучити невдоволення і вимагали своєрідної сатисфакції – більш детального пояснення функціоналістського етосу замирення.

Вони розуміли, що функціоналістський спосіб розв'язання суперечності між соціальністю та соцієтальністю хоча й виражений в досить абстрактній формі – прозорий натяк на інституційну вимогу до кожного узгодити дисфункційне мислення з функціональними діями. Тобто це вимога визнання існуючого порядку як єдино можливого і легітимного, а не пошуку шляхів до його вдосконалення на користь усіх; це заклик не до творчого ставлення до існуючого порядку, а до смиренності та пошуку засобів забезпечення масової смиренності.

Теорія ж, за визначенням, мала обґрунтовувати такі способи розв'язання зазначеної суперечності, що забезпечували б соціальний розвиток (докладніше про це див. [2]), а не способи забезпечення всемертвляючої соціальної стабільності. Це й викликало гостре обурення.

Зазначимо, що Т. Парсонс не був психічно хворим, але в критичі на його адресу «мається на увазі, якщо не стверджується прямо», що в його особі уживається дві особистості і що «ці дві особистості не мають між собою нічого спільного» [10, с. 256]. Функціоналістська теорія Т. Парсонса давала привід для таких висновків, неприємних для нього особисто, але думок, розповсюджених у соціологічній спільноті США. Як міг би сказати Р. Мертон, вона викликала серйозні сумніви стосовно стану парсонівського персонального наукового етосу – біографічно визначеного і свідомо обраного неоднозначного стилю поведінки в науці, суб'єктивно вираженого у формі функціоналістського стилю мислення.

Головні висновки. Виходячи зі сказаного, можна стверджувати, що:

- спосіб мислення визначається прийнятими політико-ідеологічними настановами, з одного боку, та способом життя вченого, який він теж або приймає, або, перебуваючи в ньому, суб'єктивно відхиляє;
- стиль мислення вченого – це синкретична єдність його соціо-психіко-теоретико-методологічної орієнтації, спосіб реалізації якої властивий групі дослідників, до якої він належить;
- стиль мислення – це ще й складна мисленева структура, в якій знов-таки, в синкретичній єдності знаходяться спосіб, сам стиль, манера і тип мислення⁶.

Соціальна орієнтація, у свою чергу, може визначатися як тим, яке місце об'єктивно займає вчений в соціальній структурі, так і тим, яке місце він суб'єктивно відводить собі в ній. Але в будь-якому вона ще й включає в себе і політико-ідеологічні переконання, що набуваються в життєвому досвіді.

В такому умовиводі ми знаходимо визначення стилю мислення через визначення його способу. Тобто теоретико-методологічна орієнтація вченого – це спосіб мислення, властивий певній науковій спільноті. Стиль мислення – це практична реалізація відповідного способу мислення в дослідницькій формі і водночас фактор, що розбиває вказану наукову спільноту на субстильові групи. Отже, проблематика стилю – це вже проблематика не методології, а методу, розробленого в межах певної методології. Коли ж тому чи іншому методу суб'єктивно приписується ознака самодостатності, тоді він вже може набувати статусу методології.

Таким чином, манера висловлювання – це спосіб побудови висловлювання думок, властивий окремо взятому вченому, визначений відповідним стилем мислення і адаптований до власних творчих інтересів. Крім того треба чітко усвідомити, що:

- критика соціологічного розуму прямим шляхом до усвідомлення соціологами власної ролі як в наявних соціальних змінах, так і в історії науки, бо і соціологія як наука, і самі соціологи наділені агентністю;
- соціологія як наука може як сприяти соціальному розвитку, так і консервувати існуючий соціальний порядок;
- соціологічне мислення – це не лише дещо, що має інструментальну функцію, як це розуміють функціоналісти, але ще й світоглядна складова, яка має допомогти нам у процесі усвідомлення того, хто ми, якою мірою олюднені (а не соціалізовані) і на що ми спроможні;
- логіка мислення, властива Т. Парсонсу, – це яскравий приклад культурної логіки пізнього капіталізму (Ф. Джеймсон), обтяженої низкою суперечностей, властивих «системам сучасних суспільств»;
- соціологія Т. Парсонса, його власний стиль мислення, (які для багатьох стали керівництвом до дії), є лише визначальним приводом для постановки та обговорення зазначених вище проблем.

І насамкінець відмітимо, що:

⁶ Типи мислення визначаються сферами суспільного життя та стилями буття. Це, наприклад, соціальне мислення, наукове мислення, мислення політиків, музичне мислення тощо.

– ми не виступаємо проти функціоналізму як принципу пізнання, ми виступаємо проти того способу його використання, який властивий Т. Парсонсу та його послідовникам – розділяй і володарюй, що відповідає виключно потребам «ліберального практицизму» [7, с. 34];

– ми торкнулися лише частки написаної Т. Парсонсом власної біографії і маємо намір цю роботу продовжити;

– як не парадоксально, за функціоналістським стилем мислення, – прихована вже помічена (але допоки неусвідомлена) тенденція до відмови від принципу раціоналізму, яка отримала назву шизофренії.

Література:

1. Бауман З. Мыслить социологически / пер. с англ. под ред. А. Ф. Филиппова. Москва: Аспект Пресс, 1996. 256 с. URL: <http://padaread.com/?book=72471&pg=257>
2. Гавриленко І. М., Недюха М. П., Яковенко Ю.І. Соціальний розвиток: навчальний посібник. 2-е вид, перероб. доп. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. 580 с.
3. Джеймисон Ф. Постмодернизм, или Культурная логика позднего капитализма / пер. с англ. Д. Кралечкина; под науч. ред. А. Олейникова. М.: Издательство Института Гайдара, 2019. 808 с.
4. Кант Э. Критика эстетической способности суждения. Соч. в 6 т., т. 5. М., 1966. С. 201-249.
5. Кравченко А. И. Особенности стиля мышления и критика учения Парсонса. История социологии в 2-томах. Том. 2. М., 2014. URL: https://studme.org/56413/sotsiologiya/istoriya_sotsiologii_tom_2.
6. Мегедь В. В. Стили мышления и типы URL: http://ru.laser.ru/authors/meged_ovcharov/styles_and_types.htm.
7. Миллс Ч. Р. Социологическое воображение / пер. с англ. О. А. Оберемко; общ. ред. Г. С. Батыгина. М.: Издательский Дом NOTA BENE, 2001. 264 с. URL: <http://klex.ru/l6u>
8. Николаенко В. Л., Николаенко Л., Яковенко Ю. И. Коммуникативные эффекты пустого слова: паралогические основания социологической постметодологии. *Український соціологічний журнал*. Випуск 17–18. № 1–2. 2017. С. 192-205.
9. Парсонс Т. О структуре социального действия. М.: Академический Проект, 2000. 880 с.
10. Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева; под ред. М.С. Ковалевой. М.: Аспект Пресс, 1998. 270 с.
11. Ритцер Дж. Современные социологические теории. 5-е изд. / пер. с англ. А. Бойков, А. Лисицына. СПб: Питер., 2002. 668 с.
12. Руднев В. П. Философия языка и семиотика безумия: избранные работы. М.: Территория будущего, 2007. 528 с.
13. Штомпка П. Теоретическая социология и социологическое воображение. *Социологический журнал*. 2001. № 1. С. 148-159. URL: http://socioline.ru/_seminar/library/src-ino/voobr.php
14. Ярошенко А. О. Курс лекцій з історії соціології. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. 195 с.

Противоречия в обосновании Толкоттом Парсонсом функционалистского стиля социологического мышления

В статье акцентировано внимание на выявлении противоречий функционалистски ориентированной социологической мысли, аккумулирующей разнообразные тенденции, определяющие способы и стили социологического теоретизирования. В частности, предпринят анализ связи между жизненной и творческой биографией одного из фундаменторов структурного функционализма Толкотта Парсонса, их влияние на способ и стиль его социологического мышления. С точки зрения авторов статьи, автобиография Т. Парсонса свидетельствует о том, что либеральный способ мышления был органичным для американского ученого. Именно этот способ нашел свое адекватное отражение в его научном творчестве, предопределив стиль мышления одного из самых известных представителей структурного функционализма. Подчеркнуто, что, отвечая на обвинения в нарушении «баланса между преемственностью и «оппортунизмом» в его «интеллектуальной истории», Т. Парсонс поставил вопросы, которые не разрешили указанное противоречие, а значительно обострили его. Подобные ситуации рядом интеллектуалов отнесены к категории шизофренических явлений в культуре позднего капитализма. Но в них есть своя логика, опираясь на правила которой, теоретики предлагают различные способы выхода из противоречивых социальных ситуаций, обеспечивающих временный успех, параллельно создавая эффект их отложенного обострения. Сделан акцент на том, что в работах Т. Парсонса определяющим является осознанное, но не разрешенное противоречие между социальным и социетальным, где социетальное требует развития, а социальное – порядка. Доказано, что функционалистский стиль социологического мышления как раз и создает иллюзию возможности его разрешения методом необъявленного отказа от развития во имя порядка, что, в свою очередь, ведет к радикальному отказу от принципа рационализма.

Ключевые слова: социология знания, социологическое мышление, способ мышления, стиль мышления, манера высказывания, паралогика, функционалистский стиль мышления, схизис, шизофрения социальное, социетальное, социальный порядок.

References:

1. Bauman, Z. (1996) Thinking Sociologically. Translate by Filippov A. Moscow: Aspect Press. [online]. Available at: <http://padaread.com/?book=72471&pg=257> [in Russian]
2. Gavrilenko, I., Nedyukha, M., and Iakovenko I. (2017) Social development: a textbook, 2nd edn. Kherson: Oldi-Plus. [in Ukrainian]

3. Jameson, F. (2019) Postmodernism, or, the Cultural Logic of Late Capitalism. Translated by D. Kravchukina, in Oleinikova A. (ed.), Moscow: Gaidar Institute Publisher [in Russian]
4. Kant, I. (1966) A critique of the aesthetic ability of judgment, in 6 vol., vol. 5. Moscow [in Russian]
5. Kravchenko, A. (2014) 'Features of thinking style and criticism of Parsons teaching', in History of Sociology. In 2 Vol. Vol. 2 [online]. Available at: https://studme.org/56413/sotsiologiya/istoriya_sotsiologii_tom_2
6. Mehed V. Styles of thinking and person's types [online]. Available at: http://ru.laser.ru/authors/mehed_ovcharov/styles_and_types.htm [in Russian]
7. Mills, W. (2001) The Sociological Imagination. Translated by Oberemko O., in Batygina G. (ed.), Moscow: Publishing House NOTA BENE [online]. Available at: <http://klex.ru/16u> [in Russian]
8. Nikolaenko, V., Nikolaenko, L. and Yakovenko, Y. (2017) Communicative effects of the empty word: the paraological foundations of sociological postmethodology. *Ukrainian Sociological Journal*. 17-18 (1-2) [in Ukrainian]
9. Parsons, T. (2000) Structure of Social Action. In V. Chesnokova and S. Belanovskii (ed.) Moscow: Academic Project [in Russian]
10. Parsons, T. (1998) The System of Modern Societies. Translated by L. Sedova, A. Kovaleva, in M. Kovaleva (ed.), Moscow: Aspect Press [in Russian]
11. Ritzer, G. (2002) Modern Sociological Theory. 5th edn. Translated by A. Boikov, A. Lisitsyna, Saint Petersburg: Piter [in Russian]
12. Rudnev, V. (2007) Philosophy of language and the semiotics of madness: selected works. Territory of the Future. Moscow [in Russian]
13. Shtompka P. (2001) 'Theoretical Sociology and Sociological Imagination'. *Sociological Journal*. Vol. 1. [online]. Available at: <https://www.jour.isras.ru/index.php/socjour/article/view/675/627> [in Russian]
14. Iaroshenko, A. (2005) Course of lectures on the history of sociology. Kyiv: National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian]